

Predicci3ns populares do clima na provincia da Coru3a (I)

LOIS VILAR HERMIDAS*

Sumario

Ao longo dos tempos o paisano galego aprendeu a prever, xa que era necesario para a s3a subsistencia, a meteorolox3a local. Dos m3todos utilizados na provincia da Coru3a falaremos neste artigo.

Abstract

Throughout the centuries, the countryfolk of Galicia learned to predict the local weather, because it was necessary for their subsistence. This article deals with the methods used in the province of Corunna.

Galiza, un pa3s labrego, gandeiro, mari3eiro, un pa3s en contacto coa natureza. Das terras e dos mares sacaban con traballo duro os produtos indispens3beis para a mantenza, para a vivenda, para os seus rituais, 3 dicir, para a vida.

Era necesario co3ecer a fondo o medio de que extra3an estes tesouros, co3ecer a forma de facelo produtivo e saber das condici3ns m3is 3ptimas para que o rendimento fose m3ximo.

Dentro destas condici3ns, a m3is importante era o clima. Do clima depend3a que a colleita fose boa, poder arrincarlle ao mar o alimento que conti3a, e tam3n que este, o mar, non se levase a vida de tantos homes.

Hab3a que saber o tempo que 3a facer para as mil e unha tarefas agr3colas, baixo que condici3ns clim3ticas hab3a que sementar o trigo, ma3ar o centeo, segar, plantar os allos, rozar no monte... para as tarefas gandeiras, matar o porco, apastar o gando... para as tarefas do mar, botar as redes, recoller as algas etc.

Estes homes, observadores implac3beis da natureza val3anse, para prever o clima, de m3ltiples vari3beis: a conduta animal, a direcci3n e a forza dos ventos, a cor das nubes, a situaci3n das n3boas, o aspecto do sol e da l3a, a luminosidade das estrelas, a orientaci3n do arco da vella, a textura das pedras, a intensidade dos sons, a direcci3n da que vi3an os cheiros, a humidade das areas da praia ou, simplemente, a forma de subir o fume pola cheminea.

3s veces m3ranse todas esas cousas por separado, pero 3s veces 3nense diversas vari3beis para determinar con maior precisi3n o clima. As3, o mari3eiro, en expresi3n propia, *mira o semblante* ollando a cor do ceo, observando as nubes, a s3a cor, forma, altura, velocidade, a direcci3n e forza dos ventos, e tam3n as mudanzas nestas vari3beis. Non queda atr3s o labrego que as veces calibrar3a moitos matices antes de dar a opini3n atinada sobre a meteorolox3a local.

O rigor ecol3xico das predicci3ns daquela xente que nin sequera sab3a ler nin escribir 3 m3ximo en moitos casos. Tam3n hai que apuntar algunhas previsi3ns banais de nulo

---

*Lois Vilar Hermidas, reporteiro gr3fico, 3 autor de varios libros de tema hist3rico e etnol3xico relacionados co concello de Carral. As3 mesmo, publicou artigos sobre toponimia (Sueiro, Culleredo) e aspectos culturais diversos do Monte Xalo. A nivel ecol3xico escribiu outros artigos, ademais de gui3ns para a TVG.

prestixio cultural, mais que xeralmente eran utilizadas dunha maneira cómica sen darlle ningún creto.

Apuntamos tamén previsións de tipo adiviñatorio, lonxe xa de calquera indicio de ciencia, pero que forman parte da bagaxe cultural do pobo, que as utiliza dende hai moito tempo. Trátase das sortes, das resortes, das témporas, do sal na fiestra ou da queima do fachuzo de pallas a principios de ano ou ao comenzo das estacións.

Todas elas irémolas vendo capítulo por capítulo.

ANIMAIAS

Coñecido é que moitos animais teñen un sentido especial que os fai prever todo tipo de catástrofes naturais. Quen non oiu falar, ou viu nas películas, como cambian a súa actividade ou fuxen antes da aparición de terremotos, tsunamis, furacáns, tempestades etc? Esta sensibilidade e a súa conduta servíanlle ao paisano galego para aventar o tempo que ía facer.

Os animais de que se vale o galego para prever o tempo son de todo tipo zoolóxico: anfibios, reptís, aves, mamíferos terrestres e mariños, peixes, insectos, moluscos etc. Algúns viven ao seu carón na casa, nas cortes, ou na eira. Outros máis afastados, no monte, na costa ou mar adentro.

Canto á súa conduta, o paisano analiza moitas variábeis como a forma de voar, a situación dos animais en lugares distintos dos habituais, se están xuntos ou dispersos, a forma de nadar, o canto, e moitas cousas máis, como imos ver deseguido.

Ao remate deste artigo clasificaremos a eses animais que predín o tempo segundo a súa orde zoolóxica, mais para facelo máis axeitado á cultura popular imos distribuílos dende o hábitat máis perto do home, a súa casa, até o máis afastado, monte bravo ou mar aberto.

O labrego ou mariñeiro xa se atopaba con signos do clima na propia casa. Así, por exemplo, vería as moscas revoando. Se estas voan xuntándose moito, preto da fiestra por onde entraban os raios de sol, é o sinal de que virá a choiva. O tempo invernos e incluso a tronada viña anunciado cando voaban dun lado para outro de forma anárquica, pousándose repetidamente sobre as persoas, animais ou cousas.

Outro indicativo dentro da casa era o gato. Este vaise achegando pouco a pouco ás brasas da lareira, ás veces case se mete dentro delas, sinal de que vai chover ou facer frío. Pasa igual cando tusen ou lavan a cara, incluso algúns din de xeito humorístico que segundo de que lado lave a cara coas súas patiañas, vira daquel lado o vento. Cando o gato corre como un tolo pola casa, é sinal de vento.

Non era difícil nos tempos de antes atopar arañas dentro da casa. Cando camiñan polas paredes cara a abaixo ou se meten nos buracos das paredes, indica treboada, igualmente cando camiñan xuntas, unha detrás da outra. Porén, cando fan a súa tea ou camiñan polas paredes cara a arriba, é xeralmente sinal de bo tempo.

Os mosquitos aparecen tamén dentro das casas, mais nós abriremos a porta para ver as nubes deles que xeralmente están perto das cortes. Tamén se poden ver nubes de mosquitos ao longo dos camiños. Cando se xuntan moito e zumban despois da posta do sol, ou ben

Gato (Felix catus domestica).

cando voan á altura dun home é sinal de que ao día seguinte virá un bo día; pola contra se aparecen á beira da noite e pican, ventan orballo.

Iremos agora cara aos pendellos e cortellos onde están os animais que axudan ao home na súa economía.

No canil o can ladrou toda a noite, mal tempo.

No galiñeiro, as galiñas explicaranos tamén coa súa conduta o tempo que vai facer. Se as vemos catarse e espiollarse, é dicir, fozando co pico entre as plumas, quedando estas mal acomodadas, é sinal de choiva, o mesmo que cando escarvan na terra ou se deitan sobre o polbo movendo as ás.

Galiñas (Gallus domesticus).

Cando os galos cantan e se recollen no galiñeiro é tamén sinal de choiva.

É doado ter na casa pombas domésticas. Se cando vai bo tempo voan dun lado para outro como atordadas e se bañan nos pozos e nos regueiros, ou se van para o pombal máis tarde do acostumado é sinal de que ao día seguinte cambiará o tempo para mal. Pola contra, se cantan e voan tranquilas, aventan bo tempo.

Nas cortes hai bois, vacas, ovellas, burros, cabras... todos eles axudarán tamén a predicir o tempo. Cando os bois pastan moi rápido despois da choiva é sinal de que volverá pronto a chover. O mesmo que se as vacas van con fuciño moi perto da terra, ou miran cara ao ceo de cando en vez, ou se deitan todas sobre a herba. Cando vemos as vacas nas partes altas dos pasto, separadas e pastando tranquilamente é sinal de bo tempo, en cambio cando están nos sitios baixos e pastando moi xuntas é sinal de mal tempo.

Coas cabras pasa o mesmo que coas vacas.

Cando os carneiros se topan cos cornos entre eles, ou cando carneiros ou ovellas miran ao ceo é sinal de tempestade.

Se os burros se rañan é sinal de mal tempo.

Cóntannos en Oza dos Ríos que unha vella que ía cun burro para coller herba viu uns señoritos que ían merendar ao campo. O burro ao chegar ao prado púxose a tirar cara á casa, coas orellas viradas para atrás. A vella avisou aos señoritos de que iso era sinal de que ía caer unha xurrispada (choiva forte e corta, segundo lle chama nesta zoa). Eles ríanse, xa que ía moi bo tempo, máis deseguida comezou a chover e molláronse todos.

Mini e Mero, no seu libro *Contos vellos para rapaces novos*, cóntannos unha historia parecida. Uns astrónomos americanos chegaron a Mesía para observar o tempo. Afastáronse na casa dunha vella, e esta prediciulles que nos días seguintes ía ir mal tempo. Así foi. Preguntáronlle como o sabía e contestoulles que era porque o seu burro se rañaba nas árbores. Os astrónomos tiveron que recoñecer que o burro era máis listo que eles.

No *Mentireiro verdadeiro* do ano 1989 atópamos, xa de forma irónica e divertida, o modo de adiviñar o tempo baseándose no rabo do burro:

- Se o burro ten o rabo seco ou enxugado, bo tempo.
- Se o zangonea ou abala aficadamente, vento.

- Se o mexe moi encabuxado ou esbravexado, furacán.
- Se o ten enrixadamente ergueito (e que quer), pedrazo.
- Se o ten coa réciga crecha, sarabia moi rexa.
- Se o ten arrepiadamente albeiro, neve.
- Se o ten mollado, non hai dúbida, auga
- Se o acobexa moi apremido ente as bestas, perigo.
- Se non se lle ve, néboa pecha.
- Se o ten moi teso e coruscante, xeo.
- Se o ten abaloufado por falta de arreto, oraxe.
- Se proxecta umbra, soleado.
- Se bambolea horizontalmente, variable.
- Se o ten escachizado ou esgazado, raios.
- Se o aproveita como xostra para escorrentar as moscas, verán
- Se o encarruxa moi ergueito, cambio do vento.

Tamén as colmeas axudan ao labrego nas súas predicións climáticas. Se as abellas andan revoltas, é dicir, voando sen sentido e cruzándose entre elas, ou ben se se meten rapidamente no cobo, é sinal de que vai vir a tempestade, «abellas revoltas, tempestades ás voltas».

Na mesma horta, ao lado da casa do labrego, hai outros animais que van servir de indicadores. A aparición de bolboretas e xoaniñas, papasoles ou mariquiñas é sinal de bo tempo. Os nenos cántanlle ás mariquiñas:

Burro (Assinus domesticus).

papasol, papasol
*vai e dille ao teu señor
que traia cincoenta días de sol*

Diversos paxaros viven e aniñan nas árbores froiteiras.

O melro, cando canta e, sobre todo, cando asubía como un home dá sinal de auga.

O peizoco ou paporrubio, ao que non lle gusta nada ver ao labrego, porque di que dá mala sorte, cando vai chover métese a cuberto no pendello ou no palleiro. Se entra na casa é que venta neve.

Se se vén os gorrións envorcallándose no pó, mal tempo.

Cando o tordo emite o seu fermoso canto no bico das árbores máis altas, é sinal de tempo nubrado. Por iso nalgúns lugares da provincia da Coruña, coñécese co nome de paxaro das tempestades.

Das andoriñas, que fan os seus niños nos aleiros das casas, di o refrán «Andoriña que alta voa non ten medo que chova». É dicir, se voan altas, bo tempo, non obstante dise que cando voan ao rastrexo, é dicir, a rentes da terra ou da auga, tocando coas ás no chan, virán ventos moi fortes e choiva, sendo peor o tempo se voan perto da terra que da auga, podendo chegar incluso a nevar. As andoriñas, ao revés que o paporrubio, dan boa sorte aos labregos.

Tamén é frecuente ver lavandeiras brancas nas hortas. O labrego coñéceas como o *paxaro da neve*, xa que adoitan aparecer abundantemente coas nevadas.

*Parrulos de río
(Anas platyhynchos).*

Anuario Brigantino 2009, nº 32

Para desesperación do labrego tamén é doado atopar na horta formigas e toupas. Das formigas din que cando se moven rápido unha detrás doutra formando un cordón, é que vai chover forte. Cando aparecen formigas con ás no verán é sinal de tempo bochornoso, ao que polo xeral segue mal tempo.

Cando a toupa fai moitos buracos, pronto choverá.

Mais sigamos ao labrego no seu duro traballo. Moi cediño, despois de tomar o caldo e atender o gando, colle o carro coas vacas e vai ao monte en busca de louza para estrar as cortes.

No camiño poden aparecer píntegas ou sapos, mal síntoma, ímonos mollar. Igual sucede cando, á beira do río, aparecen os sapos xuntos ou os vemos saltando e croando. Antes críase incluso que as gotas gordas de choiva que caían no verán producía cada unha o seu sapo.

En canto ás rás, xa o di o refrán «Cando as rás cantan en xaneiro, sinal de lama no rueiro».

Mais tamén no río pode haber parrulos. Se é no verán e se oen berrar e voar freneticamente, chapucando na auga, é sinal de que pronto aparecerá o mal tempo. O mesmo que se nadan berrando ao mesmo tempo, ou cando se espiollan. Neste último caso é ademais sinal de vento.

A garza, cando está queda na beira do río ou das lagoas, mal tempo, ao contrario que se vai para o mar «Cando a garza vai para o mar, colle os bois e ponte a arar».

Tamén é sinal de bo tempo cando os cisnes nadan tranquilamente facendo círculos, ou cando, como a garza, van para o mar.

Pode aparecer no camiño algunha cóbrega. Se iso ocorre, ou vemos algunha cóbrega sobre as pedras cando vai bo tempo, significa que este vai cambiar e pronto virán tronadas e frío. Hai tamén aquí un refrán que nos dí «Cobras en marzo, neve en abril».

Vai chegando o labrego ao monte, sobre as leiras próximas cérnese o lagarteiro anunciando choiva ou aire.

Se nas leiras aparecen bandadas de avefrías é sinal de inverniá.

Os corvos vense arredor dos castaños e carballos. Cando van en bandadas pola mañá berrando de forma moi aguda ou traen herbas no pico, sinal de choiva. É sinal de vento cando estes berros son moi repetitivos, ou cando ao anoitecer voan facendo remuíños e berrando, puidéndose saber ademais a dirección do vento segundo o punto ao que os corvos se dirixan, xa que o fan na dirección en que ven o vento. Así, se veñen ventos do sur traen boas temperaturas, pero se vén vento do norte trae frío e mal tempo. Se os corvos aparecen perto dos ríos indicarán a presenza de neve. En cambio, se estando pousados abren o pico mirando para o sol, non haberá perigo de choivas nin de ventos.

Todos os paxaros que emigran e aparecen na primavera, como o paspallás, o cuco, a bubela, as papuxas, a rula etc, indican que vén tempo de verán, aínda que coa súa conduta pódennos indicar pequenos períodos de mal tempo.

Nas leiras próximas ao monte canta a bubela, un dos paxaros da primavera, sinal por tanto de bo tempo, «Cando canta a bubela, amaña todo para a sega», «Cando oias a bubela, deixa os bois e colle a gavela».

A rula síntese rular tamén por eses tempos de primavera «Cando sintas a rula rular, vai sementar».

Outro paxaro que aparece na primavera é o cuco, que non só nos adiviñará o clima senón que incluso adiviña o futuro dos labregos, como, por exemplo, o tempo que van

tardar as mozas en casar. Se canta seguido, bo tempo «Canta o cuco, tempo enxoito», «Cando sintas o cuco cucar, vai sementar». En cambio, cando o cuco non canta coa súa voz normal, senón con voz marmexa, ou, segundo os labregos, mesmo duplica o canto interpretando un son como un *cu-cu-cu*, *tapa o cú*, sinal de choiva.

Igual que o cuco, no monte pódense oír os petos, se se oen cantar, mal síntoma, moita auga, de xeito que nalgúns sitios coñécese ao peto como *paxaro da choiva*.

Se os bexatos voan tranquilamente sobre o bosque ou se van xogando uns cos outros, bo tempo. Se voan en liña recta e baten as ás moi rápido, sinal de tempestade. Xa no bosque máis profundo, se observamos ao furón rañarse contra as árbores, mal tempo.

Tempo de invernía virá se o lobo ouvea, xa que, segundo o labrego, é sinal de que ten fame e que non virán bos tempos para comer.

Acaba o labrego o seu traballo xa pola noite e volve para a casa. Nalgunha casa vella, ou mesmo na igrexa, verase a curuxa. Se canta na posta do sol, mal tempo «Curuxa na carballeira, caldeiros á gateira». Tamén se di «Auga noitega, curuxa tardexa».

Do moucho, outro paxaro da noite, din que «Cando o moucho mouchea (é dicir, cando canta), nen chove nen xea».

Outro importantísimo coñecedor da conduta animal é o mariñeiro. Xa na mesma terra, atopará numerosos indicios do clima e do estado do mar. Cando o mar está picado son varias as aves que o abandonan e se meten na terra. «Ave de mar que escarba na terra, mal tempo espera». Tamén din que os paxaros de mar que voan sobre a terra traen *a tormenta no rabo*.

Sen dúbida a ave máis famosa é a gaivota, sobre a que hai numerosísimos refráns. Como mostra: «Gaivotas á terra, mariñeiros, á merda», «Gaivotas na serra, mariñeiros á terra», «Gaivota á porta, mal tempo á porta». E, ao contrario, «Gaivotas no mar, mariñeiros a pescar». É síntoma de mal tempo cando as gaivotas chían e voan en remuíños, ou cando voan aqueladas, é dicir planean aproveitando as correntes de aire, tamén cando voan metendo o peteiro no mar. Se voan moi alto anuncian tempestades. Nalgúns lugares incluso din que cando voan moi alto vai vir vento do sur-suroeste. Se ademais chían virá vento do norte, e polo tanto, frío.

Outros paxaros de mar que cando aparecen na terra indican mal tempo son os biluricos, os mazaricos, os carráns, os pardelas, os corvos mariños, os araos, os paiños, os mascatos etc. E todos eles teñen refráns parecidos aos da gaivota.

Dos mazaricos tamén se di «Mazaricos a terra, mariñeiros á merda».

Dos corvos mariños dise en Cedeira «Corvos á praia, Cedeira mollada».

Dos biluricos dise tamén que se chian moito é señal de frío e choiva.

Cando os carráns se pousan na praia, sinal de auga e vento.

Paíño do mal tempo (Hydrobates pelagicus).

A respecto dos corvos mariños sucede o mesmo, pero ademais, se se espiollan, é sinal de vento.

Da pardela pódese dicir o mesmo. Se vai para a terra, mal tempo, se se espiolla moito tamén mal tempo. Pero tamén venta mal tempo cando voan moitas xuntas.

É sinal de mal tempo cando o paíño se pouxa no mar ou se achega á costa. Nalgúns lugares da costa do sur da provincia da Coruña, coñécese esta ave co nome de *paíño do mal tempo*.

Cando o arao se mete na ría, mal tempo. En Malpica coñécese polo nome de *ave invernisa*, sinal do tempo que predí.

Tamén hai unha ave que anuncia a néboa. Falamos do caín, chamado tamén *paxaro da neboa*. Trátase do tamén chamado colimbo ártico ou gaivota ártica. É un palmípedo mariño grande como un pato de río procedente do norte e centro de Europa e que aparece por Galicia cando naquelas zonas as condicións do mar son moi duras.

Outro paxaro de que falan os mariñeiros é da *maruxaina*, ave descoñecida de carácter lexendario que ven a anunciarlles a tempestade.

Chega o mariñeiro á beira do mar e observa aos saltóns da praia. Se estes se separan da auga é que ventan choiva.

Se na praia aparecen ourizos ou arañas de mar, tamén é mal sinal. Das últimas incluso se di que cando aparecen na praia é que vai vir vento do sur «Araña de mar na costa, vento sur na porta».

O marisco, senón entra ao cebo, avisa da proximidade de temporais. Tamén se anuncian temporais cando a lura salta por riba da auga, ou cando o polbo aboia, é dicir, flota. Pola contra, cando o patelo aboia, barrunta néboa. Do chopo dise, «Chopo na potiña, mal tempo axiña».

No mesmo mar, algúns peixes tamén nos axudarán a predicir o tempo. Cando tanto os peixes de río como os do mar, saltan por riba da auga, bo tempo. Non obstante é sinal de mal tempo se o peixe anda revoltado ou rola, é dicir, cando nada a favor de corrente ou cando anda algareado, é dicir, móvese nervosamente.

Dise do peixe araña que cando aparece pola costa é sinal de vento sur.

O peixe espada cando se acerca á costa barrunta temporal.

Se se ve por riba da auga a cabeza do ourellán, é sinal de néboa ou vento. Ao contrario, se nada coas aletas ao sol, vai entrar noroeste.

Mal tempo tamén é cando aparece a cabeza do muxe por riba das augas.

Cando as sardiñas están moi xuntas formando bandadas, é sinal de tempo malo.

Finalmente referiremonos a un típico mamífero mariño, o arroaz. Se dá saltos pola auga achegándose á terra, vento xeneralmente de tipo norte ou tormenta. Cando o arroaz se mete na ría, mar picado.

Insectos:

Moscas: na casa está a mosca doméstica *Musca domestica* e a mosca doméstica pequena *Fania canicularis*. Nas cortes está a *Stomoxys calcitrans*.

Mosquitos: varias especies, o común é o *Culex pipiens*. Nas casas tamén habita o *Theobaldia annulata*.

Abellas: *Apis mellifera*, *Apis ligustica*...

Formigas: varias especies da superfamilia *Formicoidea*. A do xardín é a *Acanthomyops niger*.

Bolboretas: moitas especies. Neste artigo referímonos ás diurnas, orden *Lepidoptera*, suborden *Ropaloceros*.

Xoaniñas: familia *Coccinelidos*. Destaca a *Coccinela punctata*.

Arácnidos:

Arañas: orde *Arácnidos*, varias especies. A da casa é a araña doméstica común *Tegenaria domestica*.

Moluscos:

Lura: *Loligo vulgaris*.

Polbo: *Octopus vulgaris*.

Chopo: *Sepia officinalis*.

Crustáceos:

Saltón de praia: *Talitrus saltator*, *Orchestia gammarella*.

Patelo: *Polybius henslowi*.

Araña de mar: *Macropodia longirostris*, *Macropodia rostrata*.

Equinodermos:

Ourizos: destacan *Paracentractus lividus*, *Psamechinus miliaris*.

Peixes:

Peixe araña: *Trichinus draco*.

Peixe espada: *Xiphias gladius*.

Ourellan: *Mola mola*.

Sardiña: *Sardina pilchardus*.

Muxes: *Shelon labrossus*, *Liza aurata* etc.

Anfibios:

Sapos: o común e o *Buffo buffo*. Hai outras especies.

Rás: rá verde (*Ra perezi*), rá patilonga (*Ra iberica*), rá vermella (*Ra temporaria*).

Píntegas: a común é a *Salamandra salamandra*.

Reptís:

Cobras, serpes...: destacan a cobra lagarteira (*Coronella austriaca*) e a víbora (*Vipera seoanei*).

Aves:

Galiñas, galos: *Gallus domesticus*.

Pombas: a do monte ou torcaz é a *Columba palumbus*, a doméstica é a *Columba livia domestica*.

Rula: *Streptopelia turtur*.

Corvos: fundamentalmente *Corvus corax* e *Corvus corone*.

Petos: o verde é o *Picus viridis*, e o real é *Dendrocopus major*.

Parrulos de río: o alabanco real é o *Anas platyrhynchos* e outros moitos *Anatidae*.

Cuco: *Cuculus canorus*.

Bubela: *Upupa epops*.

- Bexato:** *Butteo butteo*.
Lagarteiro: *Falco tinnunculus*.
Paporrubio: *Erithacus rubecola*.
Lavandeira: destaca a *Motazilla alba*.
Tordo: *Turdus philomelos*.
Gorrión: *Passer domesticus*.
Anduriñas: a común é a *Hirundo rustica*.
Vencellos: *Apus apus*.
Merlos: *Turdus merula*.
Cisnes: xénero *Cygnus*.
Garzas: a real é *Ardea cinaria*, a imperial é *Ardea purpurea*, a garzota é a *Gretta garcetta*.
Avefría: *Vanellus vanellus*.
Moucho: *Athena noctua*, principalmente.
Curuxa: *Tyto alba*.
Gaivotas: varias especies, a chorona é a *Larus rudibundus*, a clara é *Larus argentatus*, a oscura *Larus fuscus*.
Mazaricos: destacan o común, *Tringa zocanus*; o curli, *Numenius arcuata*; e o bailón, *Actitis hypoleucis*.
Carráns: o máis abundante é o *Sterna hirundo*.
Corvos mariños: *Phalacrocorax carbo*.
Pardela: *Puffinus puffinus*.
Paño do mal tempo: *Hydrobates pelagicus*.
Caín do mar: *Colimba arctica*.
Mascatos: *Sala bussana*.

Mamíferos:

- Gato:** *Felix catus domestica*.
Cans: *Canis familiaris*.
Bois, vacas: *Bos taurus brachicerus*.
Ovellas, carneiros: *Ovis aries*.
Burros: *Assinus domesticus*.
Toupa: *Talpa caeia*.
Furón: *Putorius putorius*.
Lobo: *Canis lupus*.
Arroaz: destaca o *Delphinus delphis*.

OARCODAVELLA

En moitos lugares da provincia coñécese tamén como arco iris.

Para que apareza no ceo é necesaria a presenza de sol e de choiva. A luz branca que chega do sol atravesada as gotas de auga descompoñéndose nunha gama de sete cores que, comezando dende o punto máis próximo ao espectador son: violeta, anil, azul escuro, verde, amarelo, laranxa e vermello. Actualmente din os científicos que só estaría formado por seis cores, xa que o anil non é unha verdadeira cor, senón que é producido pola interacción do violeta co azul escuro.

Ás veces a luz do sol rebota en dúas gotas de auga, producindo dous *arcos da vella*, o primeiro é máis nítido, é dicir, ten as cores máis intensas, e o segundo, ademais de ser menos nítido, presenta unha inversión das cores, é dicir, que neste caso a cor máis próxima ao espectador será a vermella e a máis afastada a violeta. O primeiro arco chámase *arco das mozas* e o segundo *arco das vellas*. Datos históricos moi illados fálannos incluso da observación de tres *arcos da vella* ao mesmo tempo.

Ceo con dous arcos, o das mozas e o das vellas.

Para observar o *arco da vella* é necesario que o sol fiquen ás nosas costas. Será máis definido cando o sol estea máis próximo ao horizonte, é dicir, ao mencer e ao atardecer, canto máis alto está máis nitidez vai perder e, cando o sol chega a formar un ángulo de 42 graos a respecto da Terra, adoita desaparecer, polo que é raro velo ao mediodía.

Como o sol ten de estar ás nosas costas, pola mañá verémolo mirando cara ao oeste, xa que é ben sabido que o sol sae polo leste. Porén, polo serán verase polo leste xa que o sol polo oeste. Tamén é moito máis frecuente no inverno xa que, ademais de chover moito máis, o sol está máis baixo.

Sen dúbida, o refrán máis coñecido sobre o *arco da vella* é o de: «Arco da vella ao poñente, colle os bois e vente; arco da vella ao raiante, dalle aos bois para diante».

Este refrán ten múltiples variantes: «Arco da vella ao poñente, solta os bois e vente; arco da vella ao raiante, ei boi, ei para diante!», «Cando vexas o arco da vella ao poñente, colle os bois e vente; cando vexas o arco da vella ao nacente, colle os bois e vaite», «Arco da vella ao levante, anda cos bois para diante; arco da vella ao poñente, recolle os bois e vente».

Tamén este refrán é utilizado polos mariñeiros, «Arco da vella ao poñente, amarra a lancha e vente».

Como vemos, todos nos dín que o *arco da vella* ao oeste ou poñente, indica mal tempo. En cambio se aparece polo leste (raiante, levante, nacente) vai vir bo tempo.

Xa dixemos que, pola mañá, o arco da vella aparece no poñente, en cambio polo serán aparece polo nacente, e isto nos leva aos seguintes refráns: «Arco da vella pola mañanciña, prepara a capotiña», «Arco da mañán, vento da tarde», «Mañán con arco, mal vai o barco; se á tarde ven, ven para o teu ben», «Arco da vella ao anoitecer, bo día ao mencer», «Arco da vella ao mediodía, chuvia todo o día».

Os vellos lunarios parecen confirmar tamén esta suposición, xa que nos din que cando o arco aparece pola tarde denota serenidade no tempo. Se aparece pola mañán haberá vento pola tarde.

Lóxicos son todos estes refráns e expresións do labrego xa que en Galiza as choivas e treboadas adoitan desprazarse do oeste ao leste, por tanto, a aparición do arco da vella polo oeste indica que as choivas se achegan. Se aparece polo leste, as choivas xa terán pasado.

Como sempre, algún refrán illado empéñase en contradicir esa sabedoría popular «Arco da vella pola tarde, non ven de balde; se non trae chuvia traerá aire».

Néboa no val desde o Pico Sacro (Boqueixón).

En toda a provincia dinnos que a súa aparición indica que vai virar o tempo. Se aparece no bo tempo indica ventos e se aparece en tempo chuvioso podemos esperar algúns momentos de serenidade.

Tamén nos falan en Irixoa e concellos limítrofes que o *arco da vella* trae sete días de inestabilidade.

AS NÉBOAS

A néboa son nubes baixas que se poñen en contacto coa terra ou co mar. Pertencen estas nubes ao xénero *estratus*, sendo polo xeral nubes densas, de baixa altura, de cor gris uniforme, que poden chegar a producir orballo e incluso xeo.

Na nosa provincia recibe diversos nomes: *néboa*, *nebla*, *neboeiro*, *brétema*, *buaza*, *borraxeira*, *mera*, *babuxa*, *parruma* etc. Ten numerosos nomes locais, así, na zona de Moeche chámase *buaza*, polo sul da provincia, *borraxeira*. Na zona de Santiago coñécese como a peste, xa que ataca aos cultivos como patacas, castañas, nabos, trigo, centeo etc. queimando as follas e dándolles mal sabor e botando a perder os froitos; tamén fai que aos cereais lles caia o gran e dobre a planta. Pénsase que son responsábeis do caruncho, masa de pó negro que se forma nas espigas do trigo, centeo ou millo, aínda que noutros sitios din que este se produce ao caer o sol moi forte despois de chover. Tamén, en moitos lugares, cando hai néboa suspéndense os labores agrícolas. En Irixoa, a esta néboa que provoca estas pestes chámasele tamén *venidas*. En Cerceda, a néboa que aínda aparece co sol en primavera chámasele *sesta*.

Dunha forma máis xeral, a néboa máis lixeira adoita coñecerse como brétema, se é densa fálase de neboeiro, cando é moi compacta e xa non se ve nada, *neboeira*, e se se

A néboa fai parecer máis misteriosa a medoña de Arteaga nos límites dos concellos de Carral e Culleredo.

move, *pavorela*. Se produce gotas de auga chámase *mexona* ou *chorona*; e se só produce humidade, *borrallenta*.

A néboa pódese formar de varias maneiras. Así, sobre o mar, prodúcese xeralmente pola noite, cando a superficie do mar está máis fría que a capa húmida de ar que se move sobre ela. Esta néboa sobrevive pola mañá mais vai desaparecendo cando empeza a quencer o sol, cousa moi frecuente nas nosas costas, que fai que ás veces pola mañá haxa un sol radiante no interior e apareza esta néboa mesta que incluso pode producir chuviscadas na costa. Se o sol non quence moito este tipo de néboa pode durar todo o día.

Tamén nos ríos, lagos, e incluso piscinas observamos outro tipo de néboa que se produce nos días fríos cando o vapor de auga vai penetrando no ar que está a ras da auga.

Na terra prodúcese tamén de diversas maneiras. Nos vales prodúcese ao enfriarse pola noite o ar do fondo do val. Na montaña prodúcese porque o aire do val empeza a subir polas abas do monte e vaise enfriando pouco a pouco. Non obstante a neboa máis común é a que se forma cando enfría a superficie da terra, esta néboa é máis abundante nas noites claras, sen nubes e adoita ser moi espesa e causar moitos perigos, sobre todo na condución terrestre ou aérea debido á escasísima visibilidade.

Como vemos, para que se produza néboa, é necesario o contacto dunha superficie que pode ser terra, mar ou ríos co ar que a rodea. Esta superficie ten que estar a distinta temperatura, provocando así o enfriamento do vapor da auga contido no ar e condensándoo, ou ben aumentando o nivel de vapor de auga no ar.

Segundo a néboa apareza nas alturas, nos vales, no mar, ou ben pola mañán ou pola tarde, indicaranos o tempo que nos agarda. Así, se aparece nas montañas ou montes elevados, indica que o tempo vai virar a peor, podendo chover e incluso nevar, aínda que

esto último xa é máis infrecuente. O refrán máis esclarecedor é o que di «Néboa no alto, augas embaixo». Co mesmo significado utilízanse os refráns «Néboa na montaña, mariñeiros á cabana» e «Cando a serra se envolve na capa, non deixes a túa casa».

Non falta recuncho na provincia da Coruña no que non se recollan estes refráns a un nivel máis local. Así, «Monte Louro con touca, auga pouca ou moita» ou «Cando o monte de Carnota (o Monte Louro) ten touca, moita leña ao pé da porta» (sinal de que vai vir moito frío), «Cando o Monte Pindo ten touca, temos choiva moita ou pouca», «Cando o Pedregal (Monte Pindo) ten touca, temos choiva moita ou pouca», «Cando o Pico Sacro cubre o seu capelo, neniñas do Ulla collede o mantelo», «Cando o Barbanza ten touca, temos choiva moita ou pouca», «Tenlle respecto á Curota cando lle vexas capota». En Irixoa dín: «Brétema no Oural, auga no curral». Tamén na zoa do Ulla se di: «Néboa en Padrón, cerrazón total».

Se aparece polo val, xeralmente trae bo tempo xa que corta a choiva e o sol quentara con máis forza.

Se a néboa aparece no mar, bo tempo para a pesca, xa que o peixe anda máis alto e ve con maior dificultade. Iso din os mariñeiros, «Néboa no val, pescador na terra; néboa no mar, mariñeiros a pescar». Se no mar é bo para a pesca, malo é para os que queiran gozar na terra de días soleados, «A borraxeira no mar vento en terra vai buscar». Dise que a borraxeira atrae o vento do norte ou nordestía, que traerá frío e choiva, polo tanto «Néboas no mar, auga a pingar», «Serralleira no porto, tempo revoltó». A un nivel local, en Ortigueira, dise: «Sombreiro no cabo (Ortegal), chuvia no Condado».

Bo sinal é que apareza a néboa pola mañá, «Néboa pola mañá, sereno hoxe, sereno mañá», «Néboa no monte, mellor pola mañá que pola tarde».

De todas as maneiras, como sempre, hai algún desconfiado que di «Día de néboa, bo día espera, se non chove ou neva».

A néboa, como o arco da vella, pode indicar que vira o tempo, así, se aparece no mal tempo poden vir días de serenidade e se aparece no bo tempo, e ao erguerse vai deixando nubes, virá bo tempo. Tamén pode indicar a chegada de xeadas «Néboas en marzo, xeadas en maio».